

Λεωνίδας Β. Κατσίρας, κλ. ΠΕ13, Νομικών – Πολιτικών Επιστημών.
Σχολικός Σύμβουλος Αττικής, Νήσων Β. και Ν. Αιγαίου και Κρήτης, Katsiras13@gmail.com,
webpage: www.katsiras.mysch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Σχολείου Εργασίας, που ως μια διδακτική μέθοδος απορρίπτει την παθητική στάση των μαθητών, εξασφαλίζει την αυτενέργειά τους και τους οδηγεί αποτελεσματικότερα στην έννοια της αυτοαγωγής και της αυτοδιοίκησης.

Το δημοκρατικό σχολείο οφείλει να παρέχει στους μαθητές του δικαιώματα, όπως: ελευθερία, δικαιοσύνη, ισότητα ευκαιριών, αυτονομία, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και να τους καλλιεργεί κοινωνικές και πολιτικές δεξιότητες, όπως: ανάληψη ευθυνών, συνεργασία, κοινωνικότητα, αλληλοκατανόηση, ενσυναίσθηση, ελεύθερη έκφραση απόψεων και δημοκρατική λήψη απόφασης.

Στόχος του νέου σχολείου είναι να παρέχει ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές να οικοδομούν στέρεα μορφωτικά θεμέλια που στηρίζονται στις εμπειρίες τους, στη θετική στάση απέναντι στη μάθηση, στη συμμετοχή, στη συνεργασία, την αλληλεπίδραση μεταξύ μαθητών- εκπαιδευτικών και μάθησης.

ABSTRACT

The pedagogic perceptions of the School of Work, which as an instructive method rejects the passive attitude of students, ensures their self-activity and leads them more effectively to self-education and self-government.

The democratic school should provide students with rights, such as freedom, justice, equal opportunity, autonomy, participation in the decision making process and build up social and political skills, such as undertaking of responsibilities, collaboration, sociability, fellow feeling, empathy, free expression of opinions and democratic decision making.

The aim of the new school is to provide opportunities for all students to build a solid educational foundation based on their experience, positive attitude towards learning, participation, collaboration, interaction between teachers and learning students

Στις αρχές του 20ού αιώνα, οι παιδαγωγικές αντιλήψεις στην Ευρώπη και στην Αμερική είχαν αρχίσει να επαναπροσδιορίζονται και η ερβαρτιανή παιδαγωγική με την «από καθέδρας διδασκαλία» άρχισε να βάλλεται και να παραχωρεί τη θέση της στα νέα παιδαγωγικά αιτήματα και τις αρχές της Νέας

Αγωγής και του Σχολείου Εργασίας, με πρωτεργάτες τον John Dewey στην Αμερική, τον Kerschensteiner στη Γερμανία, τη M. Montessori στην Ιταλία κ.ά, που διαμόρφωσαν τις νέες παιδαγωγικές αρχές, που σαν κέντρο έχουν το παιδί και όχι τον δάσκαλο, (Δανασλής-Αφεντάκης, Α. 1985, σ. 132-136, Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., 2008, σ. 305-314).

Την ίδια περίοδο στην Ελλάδα, πολλοί εκπαιδευτικοί, όπως ο Δ. Γληνός, Αλ. Δελμούζος, Μ. Παπαμάρος, Ν. Εξαρχόπουλος κ.ά πραγματοποιούν μεταπτυχιακές τους σπουδές, κυρίως στη Γερμανία και έρχονται σε επαφή με τις νέες αυτές παιδαγωγικές αντιλήψεις και άλλοι λιγότερο ή περισσότερο, ενστερνίστηκαν τις νέες παιδαγωγικές ιδέες, τις οποίες, στη συνέχεια, προσπάθησαν να μεταλαμπαδεύσουν, στην ελληνική πραγματικότητα. Ένας από αυτούς ήταν και ο Θ. Κάστανος.

Ο Θ. Κάστανος (1888-1932) πρωτοπόρος παιδαγωγός και οραματιστής του Νέου Σχολείου Εργασίας στην Ελλάδα και, δυστυχώς, με πολλές υπηρεσιακές διώξεις, άντλησε τις παιδαγωγικές του απόψεις από τη μεταρρυθμιστική παιδαγωγική κίνηση της Γερμανίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και το Δημοτικισμό, με την ευρύτερη έννοια που ξεπερνά το ζήτημα της γλώσσας και ταυτίζεται με το ιδεολογικό ρεύμα του συγχρονισμού του ελληνικού σχολείου και κατ' επέκταση της ελληνικής κοινωνίας (Γλ. Κανδήρου, σ. 27). Είναι ο άνθρωπος της δράσης και της δημιουργίας, ο ρομαντικός παιδαγωγός, ο εραστής της εκπαίδευσης, ο ανυποχώρητος αγωνιστής – ιδεολόγος που άφησε παρακαταθήκη τη φωτεινή πορεία του, το Σχολείο Εργασίας στη θεωρία και στην πράξη (Χασεκίδου-Μάρκου Θεοδώρα, 2013).

Α. Πορεία του Θ. Κάστανου

Τη δεκαετία του 1920 δραστηριοποιείται στα διδασκαλεία της ελληνικής επικράτειας και μια άλλη σημαντική παιδαγωγική προσωπικότητα της εποχής, ο Θ. Κάστανος, ο οποίος αφιέρωσε και έδωσε και την ίδια τη ζωή του στην ιδέα του «νέου σχολείου». Το έτος 1920 διορίζεται στο Διδασκαλείο Θηλέων Θεσσαλονίκης. Διοργανώνει και εφαρμόζει τις σχολικές εκδρομές, τη δημιουργία σχολικού κήπου, επιστημονικές διαλέξεις και τις σχολικές γιορτές. Το 1921 μετατίθεται στα Αρχιγένεια Εκπαιδευτήρια Επιβατών Αν. Θράκης, όπου εφαρμόζει τον θεσμό της μαθητικής αυτοδιοίκησης και το θεσμό της σχολικής βιβλιοθήκης. Το έτος 1922-1923 μετατίθεται στην Παλαιά Ορεστιάδα (Καραγάτς), όπου διεύθυνε το Αρχιγένειο και Ζάππειο Ανώτερο Παρθεναγωγείο Ανδριανούπολης. Το ίδιο έτος (1923) μετατίθεται στην Αλεξανδρούπολη, όπου και πάλι μεταφέρει τα αρχεία των δύο Παρθεναγωγείων, Αρχιγένειου και Ζάππειου Ανδριανούπολης. Στη Αλεξανδρούπολη καθιερώνει την Ειδική παιδαγωγική μόρφωση για τους διορισμένους δασκάλους και την «Συντροφιά», ένα επιστημονικό Σύνδεσμο για νέους επιστήμονες. Κατηγορείται, όμως, για αντεθνικότητα και κομμουνισμό. Το έτος 1925-1927 μετατίθεται στα Μονοτάξια διδασκαλεία Καστοριάς. Εκεί κατηγορείται για «δι' ασυμβίβαστον προς το επαγγελμά του διαγωγή». Μετατίθεται και πάλι στο Μονοτάξιο διδασκαλείο Καρπενησίου. Με κατάργηση του Διδασκαλείου Καρπενησίου, μετατίθεται στο έτος 1929 στα πολυτάξια Διδασκαλεία Φλώρινας (1929-1932). Εκεί εκδίδει το

περιοδικό «Σχολείο Εργασίας» (Οκτώβριος 1930), μέσα από τις γραμμές του οποίου καθιερώνει τη δημοτική γλώσσα, που αποτελούσε και την προμετωπίδα του περιοδικού του.

Β. Επιρροές που δέχτηκε ο Κάστανος

Ο Κάστανος επηρεάστηκε από το λεγόμενο κίνημα της «Νέας Αγωγής», με πρωτοπόρο τον John Dewey, που θέτει το παιδί και τις ανάγκες του στο κέντρο της παιδευτικής διαδικασίας. Το «Νέο Σχολείο» προκρίνει τη βιωματική και ομαδοσυνεργατική μάθηση, ασκεί κριτική στις πειθαρχικές μεθόδους του παραδοσιακού σχολείου και πραγματώνει την ισότητα των φύλων. Επιπλέον, επιδιώκει τη σύνδεση του σχολείου με την κοινότητα, καταξιώνει τη χειρωνακτική εργασία σε αντιδιαστολή με τον ακαδημαϊσμό, με δυο λόγια, θεωρεί πρωταρχική προϋπόθεση για τη λειτουργία του σχολείου την εμπλοκή και το ενδιαφέρον των παιδιών για ό,τι συμβαίνει εκεί. Κύρια μεθοδολογική αρχή του «σχολείου εργασίας» ήταν ότι οι μαθητές μαθαίνουν στην προσπάθειά τους να λύσουν πραγματικά προβλήματα.

Ο Dewey είναι, κατά κάποιο τρόπο, πρόδρομος της μεθόδου Project, που αποτέλεσε τη βάση της κίνησης για την αναπροσαρμογή των αναλυτικών προγραμμάτων τις περασμένες δεκαετίες. Με τη μέθοδο αυτή προκρίνεται η διερευνητική μάθηση και η προτροπή των μαθητών να πραγματοποιήσουν μια συνθετική εργασία με διαθεματικό χαρακτήρα, για την πραγματοποίηση της οποίας καλούνται να αναζητήσουν μόνοι τους το υλικό και τη μέθοδο, με τη διακριτική συνδρομή των διδασκόντων. (Θ. Ελευθεράκης, Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων).

Επίσης, επηρεάστηκε από τον Kerschensteiner, ο οποίος είναι ο θεωρητικός και πρακτικός του «Σχολείου Εργασίας». Αποκρούει την παθητική στάση των μαθητών στην τάξη και θεμελιώνει τη διδασκαλία στην πρωτοβουλία και στην προσωπική, ατομική και ομαδική εργασία των μαθητών. Έτσι, το «Σχολείο Εργασίας» γίνεται από τότε πρότυπο της δουλειάς του Kerschensteiner. (Παπανούτσος Ε., 1984, σ. 81-82). Ο Kerschensteiner χρησιμοποίησε τον όρο «Σχολείο εργασίας» στην προσπάθειά του να αποδώσει την έννοια του «σχολείου δράσης (activity), στην οποία κατέληγε η θεωρία του Dewey (Learnig by doing).

Ο Kerschensteiner υποστηρίζει ότι οι τρεις είναι οι κύριοι σκοποί του Σχολείου: η επαγγελματική μόρφωση, η ηθικοποίηση της επαγγελματικής μόρφωσης και η καθοδήγηση των μαθητών να μάθουν να συνεργάζονται για την ηθικοποίηση της κοινωνίας τους. Το Σχολείο Εργασίας, λοιπόν, μαθαίνει τους μαθητές του να εργάζονται πρακτικά για την ηθικοποίηση της μικρής σχολικής κοινωνίας τους εμπιστευόμενο σ' αυτούς «τήν τών μαθητών αυτοδιοίκησιν καί τήν ιδέα τής εργατικής κοινότητος», διότι «σκοπόν έχει τό Σχολείον νά προπαρασκευάση τόν μέλλοντα πολίτην» (Kerschensteiner, G. (1916), σ. 43-59, Παπαδόπουλος, Ν. (1938),

σ. 28-30, Savioz, R. (1983), σ. 287-305, Δανασσής-Αφεντάκης, Α. (1985), σ. 137, Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2008), σ. 305-214.

Επίσης, επηρεάστηκε και από τον Hugo Gaudig, που έκανε διάφορες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες για να «ξεπεράσει το «σχολείο της μάθησης», αλλά και την «αυτόνομη λειτουργία του πολίτη μετά το σχολείο». Ως προς την επίτευξη της αυτονομίας του μαθητή ο Gaudig αναφέρει ότι θα πρέπει πρώτα να κατακτηθούν διάφοροι ενδιάμεσοι στόχοι, όπως είναι «η μάθηση της μάθησης», ώστε τελικά ο εκπαιδευτικός «να καταστήσει τον εαυτό του, με μια φθίνουσα πορεία, περιττό για την τάξη» (Τερζής Ν., 1986, σ. 39-40). Έτσι, ο μαθητής θα αναπτυχθεί σε μια τέλεια, «ελεύθερη και υπεύθυνη προσωπικότητα» που είναι ο βασικός σκοπός της αγωγής του Gaudig (Παπαδόπουλος, Ν. 1938, σ. 28-30· Δανασσής-Αφεντάκης, Α. 1985, σ. 137.

Γ. Η δράση του Θ. Κάστανου και οι εφαρμογή των παιδαγωγικών του αρχών

Ο Θ. Κάστανος επέκρινε, όπως και άλλοι παιδαγωγοί, το παλαιό σχολείο της μάθησης, όχι τόσο για την διανοητική μονομέρεια, όσο για την παθητικότητα και την έλλειψη αυτονομίας των μαθητών. Η κίνηση του σχολείου εργασίας, όπως παρουσιάζεται στην Γερμανία από τον Kerschensteiner και τον Gaudig επηρέασε την εκπαίδευση παγκοσμίως (Γ. Καψάλης, 1995, σ. 5-6).

Οικοδόμησε ο Κάστανος την δουλειά του νέου σχολείου πάνω σε μια καινούργια σχέση δασκάλου-μαθητή, η οποία στηριζόταν στον αλληλοσεβασμό, στην εμπιστοσύνη, στην κατανόηση και στην ελευθερία. Εκτός από την αγάπη και ελευθερία που παρείχε ο Κάστανος, είχε εγκαταλείψει το «γόητρο του δασκάλου», πίσω από το οποίο, συνήθως, κρύβεται ο εγωιστικός ατομισμός, η έλλειψη εμπιστοσύνης του δασκάλου στον εαυτό του και ο φόβος του απέναντι στο παιδί...» (Γ. Κανδήρου, σ. 516 επ.).

Το σχολείο που εφάρμοσε ο Κάστανος ήταν ένα σχολείο δράσης, δημιουργίας, βίωσης με τη συμμετοχή όλων των αισθήσεων, έρευνας, ελευθερίας, ευθύνης και συνεργασίας. Ήταν ένα σχολείο που έθετε για κυριότερο σκοπό του την ανάπτυξη της κοινωνικής αίσθησης του παιδιού, έτσι ώστε να αναπτύξει την προσωπικότητά του, να ελευθερωθεί από την παθητικότητα και να αναλάβει πρωτοβουλίες. Δηλ. ετοίμαζε ανθρώπους για δράση, για δημιουργία, για ελεύθερη κοινωνική ζωή. Παράλληλα ο Κάστανος, μέσω των αρχών του σχολείου εργασίας θέλησε «να δημιουργήσει έναν ιδιαίτερο τρόπο σχολικής ζωής, που χαρακτηριζόταν από πνεύμα συνεργασίας και αλληλεγγύης, και να βιώσουν οι μαθητές με ποικίλες δραστηριότητες τι σημαίνει ελευθερία και τι ευθύνη στο πλαίσιο της συλλογικής ζωής (Γλ. Κανδήρου, σ. 515).

Ο Κάστανος πίστευε ότι στο σχολείο της εποχής του εκείνης κυριαρχούσε μια «μονόπλευρη τάση για επιστροφή σ' έναν πλούσιο σε αξίες κλασικισμό περασμένης όμως ζωής» (Ευαγγελόπουλος Σπ., 1987, σ. 60) και κυρίαρχο στοιχείο του ήταν η νοησιарχία, δηλ. η μετάδοση αφηρημένων γνώσεων στα

παιδιά. Έτσι, καλλιεργούσε τον τυπικισμό και η μάθηση επιτυγχανόταν μέσω της αποστήθισης και απομνημόνευσης. Οι ιδέες αμφισβήτησαν το ερβαρτιανό σύστημα που επικρατούσε στην Ευρώπη τότε και επέφεραν ισχυρό πλήγμα σ' αυτό.

Έτσι, το σχολείο εργασίας στην Ελλάδα συγκέρασε όλα τα βασικά χαρακτηριστικά των εκφάνσεων της Νέας Αγωγής και ταυτίστηκε με το «Νέο Σχολείο» (Μ. Κλεάνθους – Παπαδημητρίου, σ. 233). **Ο Κάστανος πίστευε ότι οι αρχές του Νέου σχολείου θα πρέπει εφαρμοστούν πρώτα στο Μαράσλειο και Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης και πειραματικά (πilotικά) σε ορισμένα σχολεία, και κατόπιν να ακολουθήσει η εφαρμογή τους στα υπόλοιπα σχολεία της ελληνικής επικράτειας, αφού προηγουμένως θα έχουν προηγηθεί οι απαραίτητες διορθώσεις και προσαρμογές στην ελληνική πραγματικότητα.**

Ακόμη και σήμερα παρατηρούμε ότι ορισμένες αρχές του σχολείου εργασίας, ασχέτως αν αποτελούν ζητούμενο του σύγχρονου ελληνικού σχολείου (Χ. Τσολάκης, *Φιλολόγος*, τχ. 103, 2001, σ. 16-24, 29, 33) οφείλουν την καθιέρωσή τους στο Σχολείο Εργασίας. Τέτοιες αρχές είναι: η αρχή της αυτενέργειας, ο ερευνητικός τρόπος μάθησης, η αρχή της συνεργασίας, η αρχή της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας, η αναγνώριση της προσωπικότητας του παιδιού, η παιδοκεντρική διδασκαλία, η ολόπλευρη ανάπτυξη των δυνάμεων του μαθητού κλπ. (Θ. Κάστανος, 1995, *Το σχολείο εργασίας*, σ. 121-123, 15. Πρβλ. Μ. Παπαμαύρου, 1930).

Η προσπάθεια όμως, του Κάστανου, όπως και πολλές άλλες, είχαν τις ίδιες συνέπειες. Διώχτηκε ανελέητα και του αποδόθηκαν μεγάλες κατηγορίες. Λόγω του συναισθηματικού και ευαίσθητου χαρακτήρα του, οδηγήθηκε στο θάνατο το έτος 1932, σε ηλικία 44 ετών. Η Φλώρινα αποχαιρετά για πάντα τον άνθρωπο και δάσκαλο, που τον αγάπησε και την αγάπησε, όσο κανείς άλλος εκπαιδευτικός (Παπαμαύρος Μ., *Δ.Β.*, σ. 11). Ο Κάστανος είναι ο άνθρωπος, ο ιδεολόγος, ο ρομαντικός, ο επαναστάτης, ο Κοινωνιστής και με Παρσονικούς όρους ανατροπέας, αλλά με λογισμό και με όνειρο (πρβλ. Μπάκας Νικόλαος, 2011).

Δ. Βασικές αρχές του σχολείου εργασίας του Θ. Κάστανου

Αναφέρει συγκεκριμένα: «Αλίμονο στο δάσκαλο που ζει τη νεοελληνική πραγματικότητα και δεν είναι ενθουσιώδης» και αρκείται στο «να μένη ένας δάσκαλος ικανοποιημένος από την κατάσταση, να μην ανησυχή, να μην ερευνά και να μη δοκιμάζη· μοιάζει με την απελπιστική στασιμότητα, που εξυμνώντας με ικανοποιητικά και φουσκωμένα λόγια την κατάσταση, προσφέρει αρνητική υπηρεσία στη ζωή μας», (Κάστανος Θ., (1996), *Η Απολογία*, σ. 39. «Ο δάσκαλός του μόνο πρέπει να' χη μόρφωση και ενθουσιασμό», Κάστανος Θ., *Η Απολογία*, σ. 41.

Ο ατομισμός καταδικάζεται ως ο μοναδικός εχθρός της ευτυχίας του ανθρώπου, γιατί λειτουργεί όχι μόνο σε βάρος του εαυτού, αλλά και των συνανθρώπων. Η αιτία της σημερινής ανθρώπινης κακοδαιμονίας και νευρασθένειας «έχει τις πηγές της στο δηλητήριο του ατομισμού». Ο Θ. Κ. καταφεύγει στον Ψυχάρη: «Ο νόμος του συντροφισμού, η ανάγκη της συνανθρωπιάς μου φαίνονται πράγματα τόσο

*ιερά κι ωραία, που μοναχό του, θαρρώ, το άτομο βουλιάζει» και ότι «το άτομο δεν βαστάει παρά συνατομικά, κι η μόνη μας κοσμοσώστρα είναι η Αγάπη». Ακόμη: «Το άτομο πουθενά δεν υπάρχει, παρά συνυπάρχει μονάχα», (Θ. Κάστανος, *Η Απολογία*, σ. 12-13).*

Αυτό αποτόλμησε ο Κάστανος, την βιωματική εμπειρική επαληθευσιμότητα στο μέτρο του δυνατού. Η βιωματική μάθηση, η πράξη είναι η ουσιαστική γνώση. Ακόμη, δεν βλέπει το Σχολείο Εργασίας ως εργαστήριο επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά επιζητούσε την ελεύθερη και ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου. Όλοι θεωρητικά είναι υποστηρικτές του Σχολείου Εργασίας και των αρχών του, συντηρητικοί και προοδευτικοί. Εξάλλου, κατάρτιση επιζητούσαν τα δεδομένα της εποχής και η Πολιτεία σπεύδει και να θεσμοθετήσει τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία με τη μεταρρύθμιση του 1929, λαμβάνοντας έτσι πρόνοια «*δια την προπαρασκευήν προς τον οικονομικόν βίον...*». Ο τότε υπουργός παιδείας Γ. Παπανδρέου αναφέρει σχετικά: «*Το προκείμενον σχέδιον νόμου, λαμβάνον προ παντός άλλου υπ' όψιν, ότι το σημερινόν σχολείον τείνει να αποβή "σχολείον εργασίας", το ιδανικόν δηλαδή καθίδρυμα, εις το οποίον η νέα γενεά θα αποκτά την ποικίλην της μόρφωσιν δι' εντελώς προσωπικής της εργασίας»* (Σ. Μπουζάκης, 1997, σ. 22).

Ο ίδιος ο Κάστανος αναφέρει ότι «*ο παιδαγωγός ομοιάζει εξαιρετικώς προς τον κηπουρόν, όστις διατηρεί φυτώριον»...«Χρειάζονται σιδερένια νεύρα και διαμαντένια θέληση` δεν την έχομε; Τότε δεν είμαστε κατάλληλοι για το βαρύ έργο του δασκάλου»* (Θ. Κάστανος, 1995, *Το σχολείο εργασίας*, σ. 62-70).

Η Ελλάδα καλείτο να προβεί σε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, δηλ να υιοθετήσει τις αρχές του νέου σχολείου. Με δυο λέξεις το Παλιό Σχολείο στόχευε στην άσκηση της μνήμης, ενώ το Νέο Σχολείο στη θέληση τη νόηση και το συναίσθημα, δηλ στην ενεργητικότητα του ατόμου. Κάθε προσπάθεια για αλλαγή και βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος είναι το ξεκίνημα ενός νέου δρόμου για ένα καινούριο ορίζοντα και αυτό το ξεκίνημα είναι το αντίδοτο για όλα εκείνα τα προβλήματα (κοινωνικά και πολιτικά), που θέτουν φραγμούς στην εκπαίδευση και στην μόρφωση των παιδιών μας, των αυριανών ενήλικων πολιτών της Ελλάδας και της Ε.Ε. (Χ. Βέικου, Α. Πατούνα, Ε. Βαρέση, 2006).

Πίστευε ότι ο εκπαιδευτικός, όπως και ο γονιός, δεν προσφέρει έτοιμες γνώσεις και πληροφορίες, αλλά προπάντων εκπαιδεύει το παιδί στο πώς να μαθαίνει, όχι μόνο για το σχολείο, αλλά, κυρίως, για τη ζωή. Το *σχολείο εργασίας*, που οραματίστηκε και εφάρμοσε ο Κάστανος, απευθύνεται στον άνθρωπο και ικανοποιεί στις πραγματικές του ανάγκες, όπως αυτός ο ίδιος ως δρών υποκείμενο τις προσδιορίζει. Ένα σχολείο πραγματικής παιδαγωγικής ελευθερίας, ουσιαστικής συμμετοχής και έκφρασης όλων όσων ζουν σε αυτό, ένα σχολείο που απελευθερώνει τον άνθρωπο και τον καθιστά ικανό για μια χειραφετημένη εργασία, αποτελεί αίτημα των σημερινών εκπαιδευτικών, αλλά και μαθητών και προσπαθεί να εφαρμοστεί σήμερα με τις βιωματικές δράσεις και τις ερευνητικές εργασίες.

Με αυτόν τον τρόπο το σχολείο χειραφετείται από τον απόλυτα γνωσιοκεντρικό του χαρακτήρα, ανοίγει τις πόρτες του στην κοινωνία αναδεικνύεται

ως μέσο ουσιαστικής υποστήριξης των μαθητών και των οικογενειών τους, αλλά και γενικότερα ως συνδεδετικός ιστός ολόκληρου του κοινωνικού οικοδομήματος.

Μιλούσε ο Κάστανος για «Σχολείο Ζωής» και προκαλούσε τους δασκάλους να φέρουν το μαθητή σε επαφή με τη φύση. Στο περιοδικό «Σχολείο Εργασίας» δημοσίευσε το Νοέμβρη του 1930 το ποίημα του Ινδού ποιητή Ραμπιτράνατ Ταγγόρε που ο ίδιος παράφρασε με τον τίτλο «*Δυστυχισμένο παιδί*», (Θ. Κάστανος, *Η Απολογία*, σ.32).

Δ. Παιδαγωγικές δράσεις και θέσεις του Θ. Κάστανου όσον αφορά το σχολείο εργασίας στην Ελλάδα

Τα κύρια γνωρίσματα της Ιδέας του *Σχολείου Εργασίας*, όπως είχε διαμορφωθεί στη Γερμανία στις αρχές του 20ου αιώνα ήταν: 1°. Εσωτερική ανάγκη για δράση. 2°. Ανεξάρτητη και λεύτερη ενέργεια του παιδιού. 3°. Απόχτηση δυνάμεων που η εκδήλωσή τους έχει κοινωνική κατεύθυνση. Αυτές τις αρχές, τις προσαρμόζει στα ελληνικά δεδομένα και εφαρμόζει ο Θ. Κάστανος, ένας άγνωστος για πολλούς, αλλά μεγάλος παιδαγωγός και οραματιστής του Σχολείου Εργασίας στην Ελλάδα και οι θέσεις του, ακόμα και σήμερα είναι ιδιαίτερα χρήσιμες και επίκαιρες, αφού έχουν υιοθετηθεί από το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και τα ΑΠΣ.

Ο Κάστανος, όπως και οι άλλοι παιδαγωγοί, άλλαξαν τον τρόπο αντιμετώπισης της Παιδαγωγικής, διότι έδειξαν ότι η παιδαγωγική δεν αφορά μόνο τους επαγγελματίες παιδαγωγούς, αλλά όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες μιας χώρας· κυρίως, επειδή με βάση τα επιχειρήματα της Επιστήμης αυτής, είναι δυνατόν να βελτιώνονται οι συμπεριφορές και να ενθαρρύνονται οι θετικές στάσεις της νέας γενιάς απέναντι στη ζωή, στον άνθρωπο και στον κόσμο ολόκληρο. Γι' αυτό τα μηνύματά τους, είναι πραγματικά μπροστά από την εποχή τους και παραμένουν κυριολεκτικά «προοδευτικά» και επίκαιρα» (Χ. Αντωνίου, 2008).

Είναι προσγειωμένος στα προβλήματα και τις ανησυχίες της εποχής του. Αφουγκράζεται, αισθάνεται, εμπλέκεται, αγωνιά, αγωνίζεται, ιεραρχεί, συμπάσχει, προτείνει, αποφεύγει τις ακρότητες, ενσυνείδητα και αποφασιστικά τάσσεται με το λαό, τάσσεται με τον καινούργιο κόσμο, με την προοδευτικούς ανθρώπους, με τη θετική ματιά της εποχής. Συμπορεύεται με αυτό που λέει ο Γ. Παπανδρέου: «*προσαρμόζεται στη πραγματικότητα, αντί να βυθίζεται και να πλανάται με τα ψευτορομαντικά όνειρα, που αποκρούει τους σχολαστικούς τύπους, και θέλει την προσαρμογή στην ουσία, που καταλύει τη δημοκοπία και υψώνει ως σύμβολα την ευσυνειδησία, την ειλικρίνεια, το φωτισμό και συγχρονισμό του λαού*» (Σ. Μπουζάκης, Γ. Παπανδρέου, (1997), σ. 165.

Το Σχολείο Εργασίας, κατά τον Κάστανος, όπως και για τον Αλ. Δελμούζο, εφαρμόζει νέες μεθόδους και τεχνικές διδασκαλίας, που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τη φύση του παιδιού, ώστε, τελικά, το «σχολείο των λόγων» να μετατραπεί σε «σχολείο εργασίας», Θ., Κάστανος, (1995), *Το Σχολείο Εργασίας*.

Για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί (ενδεικτικά):

1. *τη μαθητοκεντρική μέθοδο, δηλ. κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι πλέον το παιδί και όχι ο δάσκαλος*
2. *την αυτενέργεια του μαθητή, δηλαδή «ενέργεια που πηγάζει από την ελεύθερη βούληση του ατόμου» και δεν γίνεται, έτσι, η μάθηση μια καταναγκαστική αναποτελεσματική διαδικασία.*
3. *Στο σχολείο εργασίας, το παιδί θα έχει την ευκαιρία να ανακαλύψει και να επιλέξει πράγματα που το ενδιαφέρουν και να ασχοληθεί μ' αυτά, να ζυπνήσει το ενδιαφέρον του μαθητή κατά Dewey.*
4. *την οργάνωση της σχολικής ζωής από τα ίδια τα παιδιά. Ο στόχος αυτός είναι η αυτοδιοίκηση της σχολικής κοινότητας από τα ίδια τα παιδιά.*
5. Πιλοτικά την βαθμιαία εφαρμογή του νέου σχολείου- σχολείου εργασίας και εμμέσως όμως, κατηγορεί τις προσπάθειες εφαρμογής και αντιγραφής των ξένων εκπαιδευτικών συστημάτων και πρακτικών στην χώρα μας. (Γ. Κοντομήτρος, σ. 398-407).
6. Την δωρεάν παιδεία.
7. Την οχτάχρονη φοίτηση.
8. Την γενική επιστημονική εκπαίδευση του δασκάλου στην ανώτατη βαθμίδα.
9. Τον δάσκαλο αρμόδιο για την εκπόνηση του Προγράμματος και την υλοποίηση των στόχων του, οι οποίοι απορρέουν από τις Γενικές Αρχές και Σκοπούς που θέτει η Πολιτεία.
10. Την μετεκπαίδευση των όλων δασκάλων, πέραν των θεσμοθετημένων.
11. Την αναλογία ενός δασκάλου προς τριάντα μαθητές.
12. Την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας και το θεσμό των σχολικών εκδρομών. Ο Κάστανος θεωρούσε ότι εκτός από την ενίσχυση των πνευματικών- ηθικών δυνάμεων των παιδιών, οι σχολικές εκδρομές είχαν διπλό στόχο: να μάθουν οι μέλλουσες δασκάλες τον τρόπο που οργανώνεται μια εκδρομή και αφετέρου να μάθουν να οργανώνουν στην ύπαιθρο με τρόπο εποπτικό και γόνιμο ορισμένα μαθήματα (ιστορικά-φυσιογνωστικά). Επίσης, πραγματοποιούσε ο ίδιος σ' αυτούς τους περιπάτους «υποδειγματικές διδασκαλίες». Το ίδιο ακολουθούσε και ο Αλ. Δελμούζος στο Παρθεναγωγείο Βόλου και Μαράσλειο αργότερα. (Α. Δελμούζος, 1950, σ. 83-84, του ίδιου, *Μελέτες και Πάρεργα*, 1958, σ. 139-145).
13. Το βιβλίο εργαλείο γλώσσας, αλλά και φιλολογικής τέρψης.

14. Τευχίδια αντί Αναγνωστικών.
15. Την ριζική μεταβολή του Προγράμματος με δεσπόζουσα θέση στην ΕΣΔ.
16. Την κυρίαρχη θέση της συνεργαζόμενης κοινότητας μεταξύ των μορφών διδασκαλίας- εργασίας.
17. Τη δημιουργία σχολικών κήπων. [Από εκπαιδευτική άποψη για το Σχολείο Εργασίας, το κατεξοχήν σχολείο της δράσης και της αυτενέργειας του μαθητή, οι σχολικοί κήποι είναι δομικό υλικό του και οργανικό στοιχείο της παιδαγωγικής πρακτικής, που υιοθετεί και υλοποιεί. Γι' αυτό και στα σχετικά με το *Σχολείο Εργασίας* βιβλία, δεν θα βρούμε ξεχωριστό κεφάλαιο για τον σχολικό κήπο, αλλά αναφορές σε αυτόν όταν πρόκειται για την εργασία των μαθητών και την Ενιαία Συγκεντρωτική Διδασκαλία, Κάστανος Θ., 1995, σ. 121-123. Πρβλ. Γ. Κασκαμανίδης, (2013). Σύμφωνα με τις αρχές του νέου σχολείου ένα καλά οργανωμένο σχολείο θα πρέπει να εντάξει στο πρόγραμμά του και την φροντίδα και καλλιέργεια σχολικού κήπου για την άσκηση των σωματικών δυνάμεων και ικανοτήτων των παιδιών. Κάθε σχολικό συγκρότημα θα πρέπει να περιλαμβάνει εργαστήρια και κήπο (Θ. Κάστανου, *Η απολογία*, σ. 85. Πρβλ. G. Kerschensteiner (1916), σ. 46-47.
18. «Την ίδρυση ενός πειραματικού πρότυπου σχολείου σε κάθε κεντρική πόλη που εδρεύει επιθεωρητής δημοτικών σχολείων»
19. Την επαναδιαπραγμάτευση της διδακτέας ύλης, αλλά και την αναβολή της σε ανώτερη βαθμίδα εξέλιξης του παιδιού.
20. Ειδική πολιτική μέριμνα για την Εκπαίδευση των ξενόφωνων.

Ε. οι θέσεις του Θ. Κάστανου στο σημερινό ελληνικό σχολείο

Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο κινείται και το ελληνικό Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών με τα συνακόλουθα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών. Μια σύγχρονη, πρωτοποριακή πρόταση που συνδυάζει, συνθέτει και καινοτομεί αξιοποιώντας τους καρπούς του «πολυκλαδικού δέντρου» της παιδαγωγικής σκέψης, εκκινώντας από την υποχρεωτική εκπαίδευση, με την ισόρροπη εισαγωγή της διαθεματικής σκέψης, των σχεδίων εργασίας, της ευέλικτης ζώνης, με την επιτυχέστερη ανάδειξη του ενδιαφέροντος του μαθητή, της αυτενέργειας, της κριτικής σκέψης, της δημιουργικότητας, της συλλογικότητας, της βιωματικής μάθησης, της σύνδεσης του σχολείου με την καθημερινή ζωή, της ολόπλευρης μόρφωσης και της πρωτοβουλιακής δράσης του εκπαιδευτικού. (Σ. Αλαχιώτης, 2004.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, είναι αρκετά εύκολο να αντιληφθεί κανείς τη διαφορά του σημερινού από το παραδοσιακό σχολείο, το σχολείο που όλοι καταδίκάζαν για το στείρο ακαδημαϊσμό του, τον αυταρχικό του χαρακτήρα, την προαγωγή ενός τύπου ανθρώπου, το κύριο γνώρισμα του οποίου ήταν η παθητικότητα και η υπακοή. Αυτό το σχολείο προσπάθησε να διαμορφώσει ο ιδεολόγος Κάστανος, και το πρόγραμμα του Σχολείου εργασίας είναι τα σημερινά προγράμματα σπουδών, που ακολουθεί η Ελληνική πολιτεία, μετά από την παρέλευση 85 ετών.

Τα νέα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, που είναι και μέθοδοι του σχολείου εργασίας, καθιστούν κεντρική τους στρατηγική, τη διαθεματική και ολιστική προσέγγιση της γνώσης, η οποία «υποστηρίζεται από μεθόδους ενεργητικής απόκτησης της γνώσης». Οι μεθοδολογικές αυτές προσεγγίσεις, δηλαδή οι προτεινόμενες διδακτικές ενέργειες για τη διδασκαλία ενός γνωστικού αντικειμένου που προτείνονται ως στρατηγικές διδασκαλίας είναι:

α) η διερευνητική-ανακαλυπτική και ενεργητική προσέγγιση της γνώσης, με στόχο να μάθει ο μαθητής «πώς να μαθαίνει», β) η εμπειρικο-βιωματική προσέγγιση, γ) η χρήση και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών κ.ά. εποπτικών υλικών για την αναζήτηση, συλλογή και παρουσίαση πληροφοριών, δ) η εννοιοκεντρική κατεύθυνση της γνώσης, ε) ο διάλογος, η συζήτηση και οι ερωτήσεις δάσκαλου-μαθητή, και η συζήτηση σε ομάδες, στ) η συνεργατική μάθηση, με τις ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες (μορφές διδασκαλίας) και τα Διαθεματικά σχέδια εργασίας (projects), τα παιχνίδια ρόλων, η δραματοποίηση και το Θεατρικό παιχνίδι.

Όλα τα ανωτέρω σκοπό έχουν να καταστήσουν τους μαθητές ικανούς να διαχειρίζονται και να αντιμετωπίζουν τα δυσεπίλυτα διλήμματα κοινωνικού και ηθικού περιεχομένου, που συχνά εμφανίζονται στην προσωπική και κοινωνική ζωή τους και να διαμορφώσει, έτσι τελικά, μαθητές και αυριανούς πολίτες: ενεργούς, δημοκρατικούς, υπεύθυνους, συμμετοχικούς, με γνώμη και ρόλο στα δρώμενα, με σεβασμό και αποδοχή του άλλου που θα κατανοούν το ρόλο, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, μέσα σε μια οργανωμένη και δημοκρατικά λειτουργούσα σχολική τάξη, σχολική κοινότητα και κοινωνία (ΥΠ.Ε.Π.Θ. & Π.Ι., 2003: 3737).

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Αλαχιώτης Στ., (2004), «Ο ρόλος της φύσης και της ανατροφής του παιδιού παραμένουν πάντα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των επιστημόνων. Πού έχουν καταλήξει ως τώρα; Φύση και παιδαγωγική σκέψη», *Το Βήμα*, 06/06/2004.
2. Αντωνίου Χρ., (2008), *Παιδαγωγοί και παιδαγωγική στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα.
3. Βέικου Χρ., Αν. Πατούνα και Ευαγ. Βαρέση, (2006), *Παιδαγωγικό Πλαίσιο: Περιεχόμενο Σπουδών και Διδακτικό πλαίσιο*, 2,

4. Δανασσή-Αφεντάκης, Α. (1985), *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης (17ος-20ος αι.)*, τ. Β΄.
5. Δανασσή-Αφεντάκης, Α. (1985). *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης (17^{ος}-20ος αι.)*, τ. Β΄, Αθήνα.
6. Δελμούζος, Α., *Το κρυφό σχολειό 1908-1911*, Γαλλικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1950, σ. 83-84, του ίδιου, *Μελέτες και Πάρεργα*, τ. Α΄, Αθήνα 1958.
7. Ελευθεράκης, Θ., «Το σχολείο εργασίας», «Παιδαγωγικές αντιλήψεις και κοινωνική δικαιοσύνη: Από τη Σχολική Κοινότητα του Μαρασλείου Διδασκαλείου (1923-26) στις Μαθητικές Κοινότητες του σύγχρονου Ελληνικού Σχολείου», Παιδαγωγικές αντιλήψεις, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/Koinotites/%CE%95%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82.pdf
8. **Ευαγγελόπουλος, Σπ., (1987), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Δανιάς, Αθήνα.***
9. Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2008). *Η παιδαγωγική σκέψη από τον Πλάτωνα ως τη Μ. Μοντεσσόρι*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη.
10. Κανδήρου Γλ., (2013), *Ο παιδαγωγός Θ. Κάστανος και το σχολείο εργασίας στην Ελλάδα*, εκδ. Θερμαϊκός, Θεσσαλονίκη.
11. Κασκαμανίδης, Γ., (2013), «Το Σχολείο Εργασίας και οι σχολικοί κήποι στη Φλώρινα του Μεσοπολέμου», εκφωνήθηκε στην Διημερίδα με τίτλο: *Σχολικοί κήποι*, που συνδιοργανώθηκε από το ΚΠΕ Μελίτης και το Δημοτικό Σχολείο Αρμενοχωρίου στις 12-13 Απριλίου 2013.
12. Κάστανος, Θ. (1995), *Το Σχολείο Εργασίας στη θεωρία και στην πράξη* (Προλ. Χρ. Τσολάκης), Θεσσαλονίκη, Κώδικας, 1995.
13. **Κάστανος, Θ., (1996), *Η απολογία του Σχολείου εργασίας.***
14. Κάστανος, Θ., «Στις καινούργιες γραμμές», Περ. *Σχολείο Εργασίας*, τ. 3, Δεκ. 1930, Φλώρινα.
15. Καψάλη Γ., (1995), *Οι βασικές αρχές του Σχολείου Εργασίας*, «Μακεδόνον, τχ. 1, Φλώρινα.
16. Kerschensteiner, G. (1916), *Έννοια του Σχολείου Εργασίας ή το Σχολείον του μέλλοντος*. Βιβλιοπωλείον της 'Εστίας', Εν Αθήναις.
17. Κλεάνθους – Παπαδημητρίου, Μ, (1952), *Η Νέα Αγωγή, θεωρία και μέθοδοι*, τ. Α.

18. Κοντομήτρος, Γ., (2006), *Η γερμανική Μεταρρυθμιστική Παιδαγωγική και οι επιδράσεις της στην ελληνική εκπαίδευση κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος.
19. Μπάκας, Ν., (2011), *Ο παιδαγωγικός λόγος του Θ. Κάστανου (1886-1932) και το μονοτάξιο διδασκαλείο Καρπενησίου (1927-1929)*, διδακτορική διατριβή, Πάτρα.
20. Μπουζάκης Σήφης, (1997), *Γεώργιος Α. Παπανδρέου 1888-1968. Ο πολιτικός της Παιδείας*, τ. Α' 1888-1932, εκδ. Gutenberg, τεκτ. 17: Γ. Παπανδρέου: *Εισηγητική Έκθεση του Νόμου 5045/της 20/23 Ιουνίου 1931 "Περί σχολικών βιβλίων"*– *Εισηγητική Έκθεση προς την Βουλήν*.
21. Μπουζάκης, Σ., (1997), *Γεώργιος Α. Παπανδρέου 1888-1968- Ο πολιτικός της Παιδείας*, τ. Α' 1888-1932, εκδ. Gutenberg, σ. 165, τεκμ 2: Γ.Π.: Η δίκη του Ναυπλίου.
22. Ντιούι, Τζ. (1982). *Το Σχολείο και η Κοινωνία*, Αθήνα, εκδόσεις Γλάρος.
23. Παπαδόπουλος, Ν. (1938), *Παιδαγωγικά κατευθύνσεις εν Γερμανία. Από του 1900-1933*, Εν Αθήναις.
24. Παπαδόπουλος, Ν. (1938), *Παιδαγωγικά κατευθύνσεις εν Γερμανία. Από του 1900-1933*, Εν Αθήναις.
25. Παπαμαύρου Μ., (1930), *Διδακτικές αρχές του Σχολείου Εργασίας. Είκοσι γράμματα στον Έλληνα δάσκαλο*, Λαμία.
26. Παπανούτσος, Ε. (1984²). *Α. Δελμούζος. Η ζωή του. Επιλογή από το έργο του*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
27. Savioz, R. (1983), *Γεώργιος Κερσενστάινερ (1854-1932)*, στο Chateau, J. (Διεύθυνση και συντονισμός) (1983) «Οι μεγάλοι παιδαγωγοί. Από τον Πλάτωνα και τον Σωκράτη ως τον Τζων Ντιούι και τη Μαρία Μοντεσσόρι», Μτφρ. Κ. Κίτσου, Αθήνα, Γλάρος.
28. Τερζής, Ν. (1986), *Η Παιδαγωγική του Αλεξάνδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη).
29. Τσολάκης, Χ., (2001), *Μια παραίτηση με νόημα*, *Φιλολόγος*, τχ. 103.
30. ΥΠ.Ε.Π.Θ. & Π.Ι. (2003), *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών. Για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση*, τομ. Α' (Φ.Ε.Κ. τ. Β' αρ. φύλλου 303/13-03-03) & Β' (Φ.Ε.Κ. τ. Β', αρ. φύλλου 304/13-03-03), Αθήνα, ΕΠΕΑΕΚ «Η Παιδεία στην Κορυφή».
31. Χασεκίδου-Μάρκου, Θ., (2013), «Παιδαγωγοί και παιδαγωγικά ρεύματα στα Διδασκαλεία Θεσσαλονίκης», Ανακοίνωση στο Ανοιχτό Πανεπιστήμιο του Δήμου Θεσσαλονίκης στο θεματικό κύκλο: *Σχολεία και εκπαιδευτικοί της Θεσσαλονίκης*, Κέντρο Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης, 02/04/2013.

- * Ο Θ. Κ. τονίζει ότι *«δημοτικισμός δεν είναι μόνο εκείνο που καθιερώθηκε, η εκτίμηση και το αγκάλιασμα της ζωντανής γλώσσας του λαού μας και η αντικατάσταση της καθαρεύουσας. [.....] «Δημοτικισμός δεν είναι μόνο ο αγώνας για το μπάσιμο αυτηνής της γλώσσας στο λαϊκό σχολείο, στο Γυμνάσιο και στο Πανεπιστήμιο. Δημοτικισμός είναι η αλήθεια στη ζωή μας` στη ζωή μας με τις διάφορες εκδηλώσεις της» (Κάστανος Θ., Χαιρετισμός της έκδοσης του Περιοδικού Σχολείο Εργασίας, τ. 1, Οκτ. 1930, Φλώρινα, σ. 6)*